

АНАЛОГІЯ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКИЙ МЕТОД У ПІДРУЧНИКАХ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ 5 КЛАСУ

Наталія Жидкова,

кандидат педагогічних наук,

учитель історії та правознавства ОЗ Менська гімназія

Менської міської ради Чернігівської обл.,

м. Мена, Україна,

nataliazhydkova@gmail.com

У статті проаналізовано можливості використання аналогії у дослідницькій діяльності учнів на матеріалах підручників «Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс). 5 клас». Розкрито класифікацію аналогії та наведено приклади аналогій, що містять підручники, визначено їх місце в дослідницькій діяльності учнів у залежності від виду аналогії.

З'ясовано, що метод аналогії для виконання різних функцій потребує низки прийомів дослідження. Аналогія активізує життєвий та навчальний досвід учнів, розвиває логічне мислення, сприяє формуванню гіпотези дослідження, умінь порівнювати та здійснювати перенос ознак з відомого на мало відомий/невідомий учням предмет дослідження, виконує систематизувальну та узагальнювальну функцію, сприяє встановленню закономірності, розвитку творчості учнів. Інструментами аналогії у дослідницькій діяльності учнів є запитання та завдання, ілюстративний матеріал, схеми, ментальні карти, таблиці, міжпредметні зв'язки та ін. Описано етапність використання аналогії у процесі дослідницької діяльності учнів. Наведено результати аналізу підручників та окреслено перспективи системного використання аналогії.

Ключові слова: громадянська та історична освітня галузь, шкільний підручник, метод аналогій, дослідницька діяльність учнів, уміння та навички, творчість.

Постановка проблеми. В умовах упровадження Нової української школи, спрямованої на підготовку всебічно розвиненої особистості, патріота з активною позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ набуває актуальності використання методу аналогії в процесі дослідницької діяльності учнів. Аналогія як один із методів дослідницької діяльності та пізнання спрямована на встановлення подібностей та здійснення переносу ознак із відомого предмета на досліджуваний для створення та розв'язання проблемних ситуацій, сприяє розвитку мислення та творчості.

Дослідницькою діяльністю обумовлено вибір підручників для 5 класів «Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс)»: авторських колективів О. Пометун, Ю. Ма-

лієнко, Т. Ремех; П. Мороз, І. Мороз, С. Моцак; О. Панарін, Ю. Топольницька, А. Макаревич, О. Охріменко (за програмою О. Пометун, Т. Ремех, Ю. Малієнко, В. Мороз); та підручник І. Васильків, О. Басюк, Г. Гінкул, Л. Грисюк, І. Димій, О. Іртицевої, М. Костікової, І. Паршина, Р. Шеремета (за програмою І. Васильків, І. Димій, Р. Шеремета) для аналізу можливостей використання методу аналогії у дослідницькій діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень з проблеми, що розглядається у статті. Існують різні підходи до використання методу аналогії у навчанні учнів: як метод пізнання (сприйняття, відтворення, передачі інформації; аналогічного осмислення явищ, процесів, об'єктів; за-сіб установлення причиново-наслідкових зв'язків; відношень між елементами і ознаками предметів, об'єктів, явищ; як механізм моделювання логічних об'єктів); як логічна форма умовиводу; як поняття, що відтворює відношення подібності між різними системами, явищами, об'єктами, процесами, що порівнюються у освітньому пізнанні й пізнаються як аналогові (Бондар, 2018, с. 14). Погоджуємося з думкою, що аналогії здатні бути каталізаторами ефективних ідей під час уроків громадянської та історичної освітньої галузі (Пилипенко, 2016, с. 32, с. 35). Виконуючи творчі завдання, учні за допомогою аналогії здійснюють пошук нестандартних рішень проблемних ситуацій, створюють нові маршрути, символи, проєктують нові моделі суспільного розвитку та ін.

У вузькому розумінні аналогія у навчанні – це педагогічний прийом, який використовується під час пояснення виведеного експериментальним шляхом нового, далекого від звичайних явлень учнів поняття за допомогою частково схожих понять; він полегшує учням засвоєння матеріалу, активізує їх мислення, стимулює до пошуків та ін. (Рижко, Савченко, 2001).

Аналогія у логіці має більш ширше значення: умовивід, у якому на підставі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про їх схожість за іншими ознаками. Таке значення у логіці дозволяє під час дослідження на уроках громадянської та історичної галузі освіти використати аналогію не тільки щодо понять, а й процесів, подій, явищ, правових норм та ін. Як пізнавальний метод аналогія, яка спирається на досвід учнів, допомагає їм простим способом пояснити складне для їхнього розуміння.

Варто зупинитися на психологічних особливостях творчості учнів. У дослідженнях зазначається, що весь дитячий шкільний вік – це підготовка до реальної творчості, що проявляється у старшому віці. Якщо у молодшому шкільному віці (6–10 років) виявляються зародки індивідуальної предметної спрямованості інтересів, то у 8–12 років процес пошуку і досліджень завершується самостійним вирішенням дитиною більш складних проблем, відкриттям невідомих, не заданих елементів та відношень. Складність відкриття нового виявляється у здатності долати звичні підходи до вирішення проблем, це вимагає оригінальності (нестандартності), інтуїції (Костю, 2018, с. 30–31).

Активізувати розумові та емоційні зусилля, мотивувати до навчання учнів допоможуть дослідницькі завдання та діалогізування навчальної книги. Дослідницькі завдання потребують порівняльного аналізу історичних фактів і явищ, виявлення та пояснення причин і взаємозв'язків подій, процесів, висловлення учнем власного ставлення до історичної події чи особи (Мороз, Мороз, 2020, с. 156–157). Отже, завдання

та запитання є одним із інструментів підручника у розвитку дослідницьких умінь та навичок, здатності аналогізувати.

Аналогія як дослідницький метод розвиває низку дослідницьких умінь та навичок, що залежить від методичного завдання, яке вона реалізує. Класифікація аналогії як способу пізнання ґрунтується на завданнях аналогії:

- *роз'яснювальна* спрямована на перенесення знань чіткості та зрозумілості з уже відомого об'єкта на невідомий. Використовується для конкретизації уявлень, явищ, недовідомих для безпосередніх спостережень, забезпечення глибшого засвоєння матеріалу;

- *каузальна* спрямована на встановлення причинно-наслідкових зв'язків у предметах та явищах. Допомогає створювати проблемні ситуації, узагальнювати матеріал, виконуючи продуктивну та систематизувальну функції;

- *парадигми* (висновок через приклад) – найпоширеніша аналогія, сутність якої в припущенні (перенесенні ознак споріднених об'єктів з відомого на невідомий);

- *аналогія відношень* має типологію: ілюстративна (допомогає створювати конкретніші уявлення, в ілюстративній моделі абстрагуються від певних ознак, залишаючи спільні відношення), відповідності (перенесення відношень із одної системи на іншу, послуговуючись окремим складниками окреслених систем, результатом використання є виведення нових понять), структурно-функціональна (передбачає базування висновку на зіставленні схожості структур), систематизувальна (схожість між порівнювальними предметами впливає із загальних засад і зумовлена єдністю їх видової природи; аналог та об'єкт вивчення входять в єдину систему).

- *емпатія* або особиста аналогія (розробник ставить себе на місце пристрою чи процесу, намагаючись відчувати всі можливі над ним дії) (Козловський, Козловська, Білик, 2021, с. 35). Емпатії в історичній та громадянській галузі освіти притаманне уособлення себе в історичній особі, особі, яка жила в історичну епоху, втілення властивостей дослідників та ін.

Оскільки кожній з видів аналогії притаманне виконання якоїсь одної дидактичної функції, то для заглиблення в сутність навчального матеріалу варто скористатися комбінованим застосуванням видів аналогії (Козловський, Козловська, Білик, 2021, с. 36).

Метою статті є визначити можливості підручників «Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс). 5 клас» для застосування методу аналогії у дослідницькій діяльності учнів, формуванні їхніх дослідницьких умінь та навичок, здатності аналогізувати.

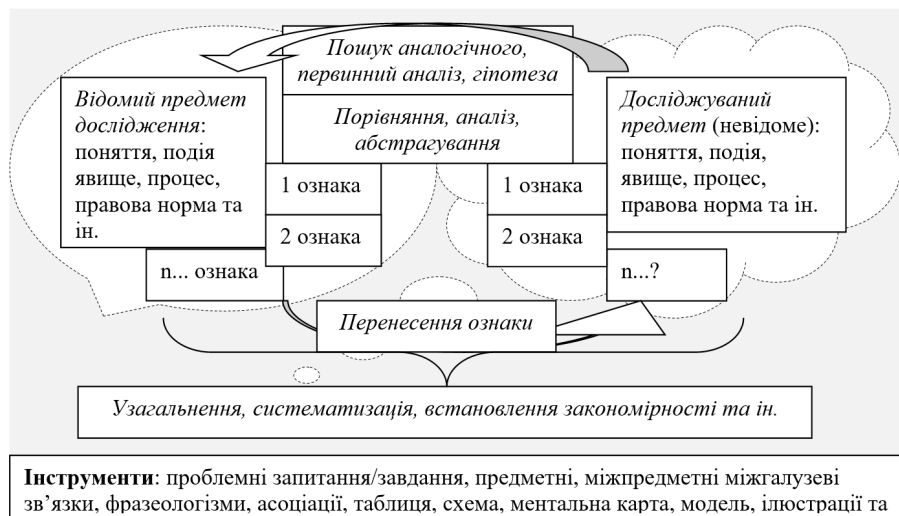
Виклад основного матеріалу. Метод аналогії у дослідницькій діяльності учнів спрямований на пошук подібностей між предметами і формування висновку про їх подібність, а це потребує низки прийомів: встановлення асоціативних зв'язків, пошук аналогії, формування гіпотези, пошук способів розв'язання проблеми, порівняння, аналіз, синтез, перенесення ознак, узагальнення та систематизація, встановлення закономірностей у процесах, явищах, подіях, оцінка і перевірка результатів та ін.

Цілеспрямоване системне формування прийомів за допомогою методичних інструментів підручника сприяють розвитку аналогічного мислення. Це можуть бути запитання та завдання, проблемні ситуації, що потребують системних таблиць, схем, ментальних карт, макетів та ін., для яких характерні логічні ланцюжки. Засвоєння нового

варто ілюструвати прикладами вже вивченого і між якими можна провести аналогію, тому засоби для розвитку аналогії мають містити відоме (досвід) та невідоме учням.

Дослідницька діяльність являє собою системну пошукову роботу, яка ґрунтується на опрацьованих різноманітних джерел інформації. Історичні карти, ілюстрації, фотоджерела, музейні експонати, документи, карикатури, афоризми, фразеологізми тощо допомагають не лише розкрити сутність історичних подій, явищ, процесів, охарактеризувати діяльність історичних осіб, характеризувати та порівнювати суспільний устрій, релігійні погляди, культурні здобутки, традиції та цінності народів минулого, оцінювати внесок цивілізацій у світову культуру, а й активізують мислення та емоції учнів.

Засобами аналогізування є й предметні та міжпредметні зв'язки (внутрішньогалузеві (історія України, всесвітня історія, громадянська освіта) та міжгалузеві (мовно-літературна, природнича, математична, мистецька та ін.)), які передбачені в інтегрованому курсі «Досліджуємо історію та суспільство». Міжпредметні зв'язки між історією і громадянською освітою допоможуть на навчальному та життєвому досвіді ефективно розв'язати проблему. Практичний досвід свідчить, що пошук аналогій між подіями минулого та сучасністю впливає на розвиток інтересу до проблеми дослідження. Опора на навчальний та життєвий досвід учнів створить умови для пошуку аналогії. У нагоді учням п'ятого класу буде навчальний досвід предмету початкової школи «Я досліджую світ» (рис. 1).

Джерело: складено автором

Рис. 1. Аналогія як метод дослідження у громадянській та історичній освітній галузі

Доцільним є використання аналогії під час вивчення нових тем та практичної роботи у процесі дослідницької діяльності учнів, які базуються на самостійності учнів

у розкритті завчасно невідомого рішення, навчальному досвіді, творчості та відкритті суб'єктивно значимих знань, способів дій. Аналогія на уроках систематизації та узагальнення сприяє встановленню закономірностей, прогнозуванню подальшого розвитку, продукуванню нових ідей та ін.

Процес розв'язання досліджуваної проблеми за допомогою аналогії можна об'єднати у три етапи. Спочатку учень аналізує проблему та шукає аналогії й інтуїтивно встановлює схожий, відомий для учнів предмет з досліджуваним та спосіб розв'язання проблеми (I етап – пошуковий). Тож від набутого досвіду розв'язання проблеми, її способів значною мірою залежить й успішність формування гіпотези, висунення припущення, що перевірятиметься. На II етапі (перетворювальному) учень встановлює причини схожості елементів, аналізує ознаки та досліджує умови, функції аналогічних предметів дослідження, здійснює перенос ознак з відомого предмета на досліджуваний та ін. Подальший процес передбачає узагальнення, встановлення закономірностей, прогнозування подій, явищ, процесів та ін. (III етап – творчий).

Проаналізуємо підручники на предмет можливості використати різні види аналогії під час дослідницької роботи учнів за допомогою пізнавальних завдань, запитань (табл. 1).

Таблиця 1

Завдання підручників
«Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс). 5 клас»
у формуванні різних видів умінь аналогізувати

І. Васильків, О. Басюк, Г. Гінкул, Л. Грисюк, І. Димій, О. Іртішцева, М. Ко- стікова, І. Паршин, Р. Шеремета, 2022	В. Мороз, І. Мороз, С. Моцак, 2022	О. Панарін, Ю. Топольницька, А. Макаревич, О. Охріменко, 2022	О. Пометун, Ю. Ма- лієнко, Т. Ремех, 2022
Роз'яснювальна аналогія			
Чим унікальні скарби України, про які розповідається в тексті (с. 98)	На основі тесту визначте, що таке «історичне явище» та «історичний процес». Що спільного в цих поняттях, а що відмінного? (с. 75)	Чи можуть бути історичні джерела підробками? (с. 45)	Як формувалась полікультурність України і світу? (с. 143)
Парадигми			
На прикладі історії Очакова спростуйте або доведіть тезу: «Історія українського прикордоння – переплетення часу та культури» (с. 214)	Поміркуйте, чому прислів'я та приказки називають узагальненим народним досвідом? (с. 67)	У чому полягає внесок В'ячеслава Чорновола і Левка Лук'яненка у відновлення незалежності України? (с. 97)	Від площі Ринок у Львові беруть початок вулиці Руська, Сербська, Галицька, Краківська. Як ти думаєш, чому вони мають такі назви? (с. 146)

Каузальна			
Чому історики впевнені, що Україні понад тисячу років? (с. 14)	Який існує взаємозв'язок колективізацією, розкуркулюванням та Голодомором? Свою відповідь аргументуйте (с. 104)	Роздивіться фото старовинної та сучасної частин міста. Знайдіть спільні та відмінні риси. Поміркуйте, що вплинуло на зміну зовнішнього вигляду міст? (с. 115)	Як пов'язані наука і освіта? Чи можливі наукові досягнення без розвитку освіти? Чому? (с. 128)
Аналогія відношень (ілюстративна, відповідності, структурно-функціональна, систематизувальна)			
<p>Намалюй «дерево влади» і на трьох його гілках напиши назви відповідних державних органів України (с. 39);</p> <p>«Якби так узяти порівняння з тіла людського, то можна би сказати, що держава, то цілий чоловік, а громади, то ті найменші комірочки, з котрих складається ціле тіло і кожна його частина...» (І. Франко) (с. 67);</p> <p>щодня у нашій голові виникає від 12 до 60 тис. думок; чому наш мозок є більш потужний, ніж будь-який комп'ютер? (с. 86);</p> <p>поняття «особа» і «особистість» настільки різні, як щось видиме і невидиме (с. 86 у тесті)</p> <p>Відомо, що відстань, яку здолав літак братів Райт під час першого польоту, є меншою за довжину багажного відсіку літака «Мрія». Розкажіть, що ще ви знаєте про найбільший літак світу (с. 124);</p>	<p>Що об'єднує людей на ілюстраціях у спільноті? Чи можуть ці люди належати і до інших спільнот? (с. 8–9). Чи є ваш клас спільнотою? (с. 10)</p> <p>Розгляньте зображення давніх карт. Порівняйте їх із сучасними. Що в них подібне, а що відмінне? (с. 32);</p> <p>розгляньте історичні реконструкції поселень стародавнього світу. Спробуйте описати їх. Які спільні риси в їх забудові ви помітили? Що – відмінне? Висловіть власні враження від уявної подорожі стародавніми містами (с. 129);</p> <p>дізнайтеся від рідних (бабків, бабусь і дідусів, інших родичів), а також із доступних джерел (фотографії, відео тощо), як вони проводили дозвілля в дитинстві. Порівняйте їх дозвілля зі своїм. Що спільного, а що відмінного? Порівняйте ігри на дозвіллі (й іграшки) в минулому і тепер.</p>	<p>Пригадайте, що вам відомо про людину. Як працює людський організм? Чи увага та пам'ять однаково розвинуті у всіх людей? Чому? (с. 8);</p> <p>роздивіться фотографії пам'ятників Володимиру Великому в Лондоні та Ярославу Мудрому в Києві. Поясніть, на які особливості діяльності князів звертають увагу скульптори? Чому саме на них вони акцентують увагу? (с. 73);</p> <p>поміркуйте, чому результати голосування 01.12.1991р. у різних регіонах відрізнялися (с. 96)</p> <p>Роздивіться фото, що символізує добродійність. Поміркуйте, чому автори фото вибрали саме такий сюжет? (с. 130);</p> <p>чи погоджуєтесь ви, що добродійність і волонтерство важливі для суспільства (с. 135)</p>	<p>Чому зображені пам'ятки є одночасно писемними, речовими і візуальними історичними джерелами? (с. 65);</p> <p>Із наведених слів обери ті, що позначають 1) природні явища; 2) суспільні явища. Поясни різницю між ними. Слова: гроза, роса, писемність, книгодрук, свято, вітер, заметіль, традиція (с. 72);</p> <p>розглянь зображення. Що об'єднує книги «Повість минулого літ» та «Галицько-Волинський літопис»? Чому з них, на твою думку, починається розмова про княгиню Ольгу та короля Данила? (с. 78);</p> <p>досліди, що об'єднує пам'ятники жертвам Голодомору в різних країнах світу? У який спосіб автори підкресливали трагедію 1932–1933 рр.? (с. 100);</p> <p>від яких занять/роду діяльності, на твою думку, походять такі українські прізвища: Кушнір, Бондар, Слюсар, Коваль, Кравець,</p>

<p>Русь-Україна була однією з найвеличніших держав свого часу. Вона об'єднувала землі від Карпатських гір до ріки Волга, від Балтійського до Чорного моря. А столиця цієї держави, місто Київ, у той час була приблизно у 50 разів більшою за Лондон та вдесятеро більшою за Париж? (с. 135)</p>	<p>Підготуйте результати свого дослідження у вигляді розповіді чи презентації. (с. 146); порівняйте між собою згадані в параграфі замки та фортеці/палаці. Що в них спільного, а що відмінне? Поясніть у чому їх значення в минулому і тепер (с. 157)</p>		<p>Писаренко, Швець, Козак? (с. 123); чим відрізняється сучасний вчений від середньовічного? Чим вони на твою думку можуть бути схожі? (с. 125); з яких груп слів складається хмарка? Що вони означають і як пов'язані між собою? Які слова варто додати?: дозвілля, спорт, туризм, кінотеатри, бібліотеки, рибальство та ін.) (с. 130)</p>
Емпатія			
<p>Уявіть себе журналістами / журналістками, об'єднайтеся в групи і напишіть невелику статтю для газети на одну із тем: «Соціальні проблеми дітей нашого краю. Шляхи їх вирішення». «Екологічні проблеми нашого краю. Чим ми можемо допомогти?» (с. 60); уявіть один навчальний день у першій на території України школі, що була заснована князем Володимиром Великим. Опишіть його та створіть комікс (с. 100)</p>	<p>Які якості знадобилися б вам, щоб стати археологом (с. 61); які відчуття у вас викликають події, відображені на фотографіях параграфа? Зробіть припущення, що відчували люди, зображені на фотографіях? (с. 111); уявіть, що вам довели проклами з історичного туризму. Використовуючи текст та ілюстрації підручника, інші джерела інформації, підготуйте рекламну листівку чи презентацію про одну з пам'яток України: замок, фортецю чи палац. У листівці чи презентації має міститися опис пам'ятки, щоб зацікавити якомога більше туристів її відвідати (с. 152)</p>	<p>Виконайте проєкт. Уявіть себе екологом – захисником природи. Підготуйте виступ, присвячений тому, як господарська діяльність сучасної людини впливає на довкілля (с. 108)</p>	<p>Уяви, що ти бажаш написати книгу про минуле. Кого ти обереш її героями, наприклад історичних діячів, мандрівників, військових, спортсменів, лікарів? Чому? Занотуй свої думки 3–4 реченнями, пояснюючи їх (с. 78); уяви, що ти мешкаєш в Україні у 1917–1921 рр. Про що можна було прочитати у газетах того часу? Придумай кілька заголовків уявних статей про події в Україні часів революції (с. 95); на основі світлин 1, 2 поясни значення вислову «Війна – це дуже тяжка робота». Які почуття викликають у тебе світлини дітей часів війни (3, 4)? Що ці світлини додають до твого уявлення про війну? (с. 102–103)</p>

У таблиці продемонстровано різноманітність завдань, які сприяють формуванню низки прийомів, аналогізуванню та використанню різних інструментів аналогії, що дозволяє зробити висновок про можливість використання методу аналогії у дослідницькій діяльності п'ятикласників на навчальних матеріалах аналізованих підручників.

Розглянемо етапність аналогізування на основі матеріалів підручників. Цей процес спочатку потребує поштовху до міркування. Доцільним є використання асоціацій у вступній частині уроку, на початку дослідження (I етап аналогізування) за допомогою запитань та завдань, ілюстрацій, «хмаринки слів», «кластера» та ін. Асоціативні зв'язки допоможуть учням знайти якомога більше предметів, понять, між якими можна провести аналогію. Наприклад: що ви уявляєте, коли чуєте слово «історія»? (Васильків, 2022, с. 6); які асоціації виникають, коли в чуєте слово «козак»? (Панарін, 2022, с. 75); як зображення ілюструють різні значення слова «історія»? Які саме? (Пометун, 2022, с. 13).

Активізувати аналогічне мислення допомагають і фразеологізми, метафори, прислів'я, приказки: поясніть, як ви розумієте твердження про те, що в товаристві «Сокіл» «тренували тіло, а виховували український дух» (Васильків, 2022, с. 102); як ви розумієте термін «українське коріння»? (Васильків, 2022, с. 125); чому археологію іноді називають «історією, що озброєна заступом»? (Мороз, 2022, с. 61); поміркуйте, що означає прислів'я: «Нашого цвіту по всьому світу» (Панарін, 2022, с. 125); як ти розумієш вислів «Ми всі козацького роду»? (Пометун, 2022, с. 15). Знаходження аналогії дозволяє провести первинний аналіз дослідження, сформуванню гіпотезу дослідження на початку параграфа: зробіть припущення, як люди передавали інформацію на відстань без використання письма та сучасних засобів зв'язку (Мороз, 2022, с. 72).

Фразеологізми, прислів'я та приказки, метафори, які активізують життєвий та навчальний досвід учнів, переважно використовуються авторами на початку дослідження, то аналогія відношень, каузальна, роз'яснювальна – у процесі дослідження (II етап), основній частині уроку, коли учні можуть використати комплекс прийомів на новому матеріалі. Засобами для формування вмінь аналогізувати можуть бути статистичні дані, графіки, таблиці, схеми та ін. Наведемо приклад завдань із використанням аналогії відношень: «Ознайомся зі статистичною довідкою. Для чого створюють природні заповідники? Які висновки можна зробити із цієї довідки? Представ свої міркування однокласникам і однокласницям. У світі створено більш як 11 тисяч природних заповідників та національних парків. Таких земель в США близько 18%, Англії – 17%, у Швейцарії – 20%, в Японії – 16%, в Україні – 6,3% площі держави» (Пометун, 2022, с. 162).

Запитання та завдання, які спонукають до використання роз'яснювальної аналогії, представлені до основного тексту параграфів, до практичних занять, зрідка – у вступній частині: «На основі тексту визначте що таке історико-культурні та природні заповідники. З якою метою їх створюють?» (Мороз, 2022, с. 158); «Який замок в Україні є водночас палацом?» (Панарін, 2022, с. 139), «На основі тексту розкажіть, коли і для чого були зведені Генуезька та Кам'янець-Подільська фортеці. Що спільного в їхній історії?» (Пометун, 2022, с. 148).

Роз'яснювальна аналогія є ефективним та простим способом пояснити складне для розуміння п'ятикласників та сформуванню звичку ставити запитання, розвиває логіку дослідження.

Після проведеного дослідження узагальнити тему через приклад або відчуття допоможуть такі види аналогії, як парадеїми, емпатія, які переважно зустрічаються в кінці параграфів. Творчим результатом дослідження учнів може стати презентація, малюнок, модель та ін. (III етап аналогізування). Наприклад, учням пропонується створити візитівку (фото, листівку, комікс, книжечку, стіннівку, колаж та ін.) однієї з областей чи вашої місцевості (Васильків, 2022, с. 25); продовжити формулу унікальності людини: неповторність = зовнішність + характер + ... (Мороз, 2022, с. 10); придумати назву волонтерської організації, створити її емблему й символи (Панарін, 2022, с. 133).

Важливим у розвитку аналогічного мислення є зростання самостійності учнів. На початковому етапі формування дослідницьких умінь та навичок, здатності знаходити аналогії, розвитку аналогічного мислення важлива допомога вчителя, який допоможе сформуванню проблеми та запитання для аналогічного міркування. У подальшому учні мають самостійно вчитися знаходити аналогії: «Одна й та сама пам'ятка в різні часи могла слугувати різним громадам: у Домініканському соборі у Львові від часу його зведення проводили службу католики, а з 1990-х років – греко-католики. Поміркуйте, про що можна дізнатися, досліджуючи історію Домініканського собору у Львові? Знайдіть ще 1–2 приклади подібних пам'яток» (Панарін, 2022, с. 145).

Одним із ефективних інструментів розвитку аналогізування та уяви для п'ятикласників є ілюстрації. Підручники мають достатньо ілюстративного матеріалу, за допомогою якого вчитель може допомогти активізувати мислення:

- чому Клію з годинником, сувоєм, грифельною паличкою? Як би ви зобразили покровителя/покровительку історії України? (ілюстрація «Колісниця історії» (Васильків, 2022, с. 8; Мороз, 2022, с. 11; Панарін, 2020, с. 12);
- чи можна назвати українським Геродотом М. Грушевського, чому? (Васильків, 2022, с. 9);

Розвитку аналогізування, на нашу думку, сприяло б використання низки вправ, наприклад, «скласти пари»: збирання – землеробство, полювання – ...; артефакт – археолог, ... – архіваріус та ін. Діти з цікавістю виконують такі вправи, хоча наявність їх не достатня в підручниках. На розвиток умінь та навичок знаходити аналогії, порівнювати, систематизувати, узагальнювати, передбачати, комбінувати та ін. вплинули б завдання з графічними зображеннями, завдання з таблицями, схемами та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналогія спрямована на формування вмінь учнів бачити проблеми, знаходити закономірності, формувати гіпотези та досліджувати їх, робити висновки та узагальнення. Використання різних видів аналогії сприяє встановленню причинно-наслідкових зв'язків, систематизації, моделюванню аналогічних ситуацій та прогнозуванню можливих наслідків. Важливою для п'ятикласників є роз'яснювальна аналогія як простий спосіб пояснити незрозуміле для учнів та розвитку дослідницьких умінь та навичок.

Аналізовані підручники демонструють системність навчання аналогії під час уроку: спочатку учні вчать знаходити асоціативні зв'язки, аналогії, здійснювати первинний аналіз дослідження, що закріплюється самостійним пошуком аналогій, формуванням гіпотези дослідження (пошуковий етап), а далі за завданнями та запитаннями у процесі дослідження використовувати комплекс прийомів аналогії (рівень перетворювальний), а на завершальному етапі – узагальнювати, творчо застосовувати набути знання, вміння, моделі поведінки тощо. І хоча зрідка трапляється комплекс аналогій у параграфі підручника, але наявність системи дозволяє формувати в учнів аналогічне мислення в процесі дослідження.

Підручники «Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс)» мають достатню інструментарію аналогії у дослідницькій діяльності учнів. Завдання та запитання, ілюстрації, схеми, ментальні карти, предметні та міжпредметні зв'язки дозволяють використати комплект прийомів для розвитку в учнів аналогізування.

Аналогія потребує системності та систематичності, зростання ступеня самостійності учнів; вона виступає ефективним методом дослідницької та творчої діяльності учнів. Формування у здобувачів освіти вмінь аналогізувати можливе за умови використання тренувальних вправ, спрямованих на розвиток мислення. Перспективним є створення системи вправ та завдань для розвитку аналогічного мислення у процесі дослідницької діяльності учнів.

Використані джерела

- Бондар, І. (2018). Аналогія як явище в системі прогностичних методів у педагогіці. *Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова*. С. 17. *Теорія і практика навчання та виховання*, 8–16.
- Васильків, І.Д., Басюк, О.Я., Гінкул, Г.С., Грисюк, Л.А., Димій, І.С., Іртищева, О.А., Костікова, М.І., Паршин, І.Л., Шеремета, Р.В. (2022). *Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Тернопіль: Астон.
- Козловський, Ю.М., Козловська, І.М., Білик, О.С. (2021). Використання методу аналогії як засобу інтеграції міждисциплінарних знань. *Педагогічні науки: теорія та практика*, 3 (39), 32–38.
- Костю, С.Й. (уклад.). (2018). *Психологія творчості: курс лекцій з дисципліни для студентів денної форми навчання спеціальності 053 «Психологія»*. Мукачево: МДУ.
- Мороз, П., Мороз, І. (2020). Формування дослідницької компетентності засобами сучасного шкільного підручника історії. *Проблеми сучасного підручника*, (24), 142–162. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-142-162>
- Мороз, П.В., Мороз, І.В., Моцак, С. І. (2022). *Досліджуємо історію і суспільство. Інтегрований курс.: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Київ: Педагогічна думка.
- Панарін, О., Макаревич, А., Топольницька, Ю., Охріменко О. (2022). *Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Київ: Літера.
- Пилипейко С. (2016). Аналогії на уроках історії як засіб розвитку мотивації до навчання. *Рідна школа*, 8–9, 32–36. http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2016_8-9_10
- Пометун, О., Малієнко, Ю., Ремех, Т. (2022). *Досліджуємо історію і суспільство: підручник інтегрованого курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Київ: Видавничий дім «Освіта».

Рижко, О.М., Савченко, О.В. (2001). Аналогія. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія, гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=44045

References

- Bondar, I. (2018). Analogiya yak yavy`shhe v sy`stemi prognosty`chny`x metodiv u pedagogici. Naukovy`j chasopy`s NPU im.. M. Dragomanova. S. 17. Teoriya i prakty`ka navchannya ta vy`hovannya, 8–16. (in Ukrainian).
- Vasy`l`kiv, I.D., Basyuk, O. Ya., Ginkul, G.S., Gry`syuk, L.A., Dy`mij, I.S., Irty`shheva, O.A., Kostikova, M.I., Parshy`n, I.L., Sheremeta, R.V. (2022). Doslidzhuyemo istoriyu i suspil`stvo: pidruchny`k integrovanogo kursu dlya 5 klasu zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity`. Ternopil` : Aston. (in Ukrainian).
- Kozlovs`ky`j, Yu.M., Kozlovs`ka, I.M., Bily`k, O.S. (2021). Vy`kory`stannya metodu analogiyi yak zasobu integraciyi mizhdy`scy`plinary`x znan`. Pedagogichni nauky` : teoriya ta prakty`ka, 3 (39), 32–38. (in Ukrainian).
- Kostyu, S.J. (uklad.). (2018). Psy`xologiya tvorchosti: kurs lekcij z dy`scy`pliny` dlya studentiv dennoyi formy` navchannya special`nosti 053 «Psy`xologiya». Mukachevo: MDU. (in Ukrainian).
- Moroz, P., Moroz, I. (2020). Formuvannya doslidny`cz`koyi kompetentnosti zasobamy` suchasnogo shkil`nogo pidruchny`ka istoriyi. Problemy` suchasnogo pidruchny`ka, (24), 142–162. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-142-162> (in Ukrainian).
- Moroz, P.V., Moroz, I.V., Moczak, S I. (2022). Doslidzhuyemo istoriyu i suspil`stvo. Integrovany`j kurs.: pidruchny`k dlya 5 klasu zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity`. Ky`yiv: Pedagogichna dumka. (in Ukrainian).
- Panarin, O., Makarevy`ch, A., Topol`ny`cz`ka, Yu., Oxrimenko O. (2022). Doslidzhuyemo istoriyu i suspil`stvo: pidruchny`k integrovanogo kursu dlya 5 klasu zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity`. Ky`yiv: Litera. (in Ukrainian).
- Py`ly`pejko S. (2016). Analogiyi na urokax istoriyi yak zasib rozvy`tku moty`vaciyi do navchannya. Ridna shkola, 8–9, 32–36. http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2016_8-9_10 (in Ukrainian).
- Pometun, O., Maliyenko, Yu., Remex, T. (2022). Doslidzhuyemo istoriyu i suspil`stvo: pidruchny`k integrovanogo kursu dlya 5 klasu zakladiv zagal`noyi seredn`oyi osvity`. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j dim «Osvita». (in Ukrainian).
- Ry`zhko, O.M., Savchenko, O.V. (2001). Analogiya. Ency`klopediya Suchasnoyi Ukrayiny`: elektronna versiya, гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=44045 (in Ukrainian).

Natalia Zhydkova, Candidate of Pedagogical Science, teacher of history and law of Menska Gymnasia of Chernihiv region, Ukraine

ANALOGY AS A RESEARCH METHOD IN THE TEXTBOOKS ON CIVIC AND HISTORY EDUCATION (INTEGRATED COURSE) FOR 5TH GRADE

The article analyzes the possibilities of using analogy in the research activities of students on the materials of the textbooks «Researching History and Society (integrated course). 5th grade». The classification of analogy is provided and examples of analogies contained in textbooks are given, their place in research activity is determined depending on the type of analogy.

It was found that the method of analogy to perform various functions requires a number of research techniques. Analogy activates students' life and educational experience, develops logical thinking, contributes to the formation of a research hypothesis, the ability to compare and carry out the transfer of features from a well-known to a little-known/unknown for students research subject, performs a systematizing and generalizing function, establishes regularities, promotes students' creativity. Tools of analogy in students' research activities are questions and tasks, illustrative material, diagrams, tables, intersubject connections, etc. The stages of the use of analogy in the process of students' research activities are described. The results of the analysis of the textbooks are presented and the prospects for the systematic and systematic use of analogy are outlined.

Keywords: civic and historical branch of education, school textbook, method of analogies, research activity of students, research skills, creativity.